
NET! MINDENEKFELETT? KOMPETENCIÁK A DIGITÁLIS UNIVERZUMBAN

KOVÁCS EDINA¹

A mai kor embere számára már egyáltalán nem meglepő azt látni, hogy a digitális univerzum teljesen behálózza az életünket. A vonatra fellépő fiatal lány kezében ugyanúgy ott a telefon, mint másnál a parkban a laptop, tablet, és sokszor ébredés után első gondolataink az emailjeink körül forognak. Az internethasználat szinte teljesen beépült a mindennapjainkba, gyakorlatilag időben és térben korlátlanul netezhetünk. A bőség zavara azonban sokszor megtévesztő lehet. Mindennapi párbeszéd egy megoldandó probléma során, hogy „Várj, kiguglizom”. Biztosan megfelelő válasz érkezik ezen esetben a kérdésre? Tényleg mindenek feletti az internet? Vajon rendelkeznek a használók a megfelelő kompetenciákkal, hogy szelektálni, értékelni, hasznosítani tudják a meglelt információkat? Ezekre keresik a választ a Pécsi Tudományegyetem Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Kar, Könyvtár- és Információtudományi Intézet oktatói, *Net! Mindenekfelett? Kompetenciák a digitális univerzumban* című művükben.²

A kutatócsoport célja az információs műveltség mai állapotának, szintjének felmérése volt, – különösen nagy hangsúlyt fektetve a különböző társadalmi csoportok közötti különbségek felderítésére –, gyakorlatban is hasznosítható standardok, minősítési javaslatok közismertté tételére.

Az információs műveltséget a következőképpen definiálják:

„Az információs műveltség komponenseit a jelenlegi, általánosan elfogadott definíció szerint a következők alkotják:

1. Az információs igények pontos meghatározása;
2. A szükséges információk hatékony és eredményes megszerzése;
3. Az információk és az információs források kritikus értékelése;
4. A kiválasztott információk beépítése a már meglévő tudásba;
5. Az információk hatékony alkalmazása a meghatározott célok érdekében;
6. Az információhasználat szociokulturális, gazdasági és jogi környezetének ismerete, jogszerű, valamint etikus információgyűjtés és -használat.”

---

1 Kovács Edina, informatikus könyvtáros (MA), Pécs

2 Sipos Anna Magdolna – Varga Katalin – Egervári Dóra (2015): *NET! Mindenekfelett? – Kompetenciák a digitális univerzumban*. PTE FEEK, Könyvtár- és Információtudományi Intézet. Pécs. <http://mek.oszk.hu/14700/14787/html/index.html>

A szerzők hangsúlyozzák, hogy az információs műveltség terminus technicusa hazánkban még nem terjedt el, emiatt szükséges a fogalommagyarázat. Emellett pedig említés szintjén megjelennek azok a nemzetközi standard-ok, ajánlások, melyek az olvasó, az oktató szakember hasznára lehetnek a témában való mélyebb elmerülésben, és nem utolsósorban abban, hogy a hazai információs műveltséget fejlesszék, a nemzetközileg már elfogadott, gyakorlatban kipróbált ajánlások alapján. Nemcsak az ajánlásokat emelik ki, hanem azt is összefoglalják, hogy hazánkban eddig milyen kutatások zajlottak a témában, milyen kutatócsoportok tevékenykednek. A kutatócsoportok együttműködésével az elszigetelt tudást egyesíteni lehetne, és ezáltal maga az információs műveltség fejlesztése nagyobb mértékű lenne. A jogi szabályozási keretek ismertetése – pl. a *Nemzeti Infokommunikációs Stratégia 2014–2020* ide vonatkozó részei, elsősorban a digitális kompetenciák fejlesztése – is megtörténik.

A kutatás célcsoportja elsősorban a felsőoktatásban részt vevők és a már a munkaerőpiacon elhelyezkedett polgárok voltak. Ez a két réteg az, amelyik a szabadidejében, hivatalos ügyei intézésében és munkája, kutatásai során leginkább rá van szorulva az információra, s ebből következően fontos, hogy rendelkezzen megfelelő információs műveltséggel. A kutatás alapját egy kérdőíves vizsgálat szolgáltatta, 65 kérdésre 2599-en válaszoltak elektronikus felületen keresztül. A szerzők többször is hangsúlyozzák, hogy kutatásuk nem tekinthető reprezentatívnak, de nagymintás vizsgálatnak igen, mert megfelelő számú kitöltő volt, különösen a felsőoktatásban tanulók és már a munka világában dolgozó diplomás felnőttek köréből. Ez pedig megalapozza a további kutatásokat, illetve a kutatás kiszélesítését.

A kötet egyik legnagyobb erősségének mondható a szinte mérnöki precizitású, statisztikai programcsomag segítségével elkészített elemzés. A válaszokat a lehető legtöbb szempont alapján elemezték, és az összesített eredményt grafikonon is ábrázolták. A legtöbb kérdés esetében nemcsak azt vizsgálták, hogy milyen különbségek lehettek fel a két célcsoport tagjainak válaszai között, hanem hogy léteznek-e különbségek a más-más demográfiai jellemzőkkel rendelkező válaszadók között. Emellett ahol csak lehetséges, más, korábbi kutatások (pl. a 2005-ös TÁRKI-kutatás az internethasználatról) eredményeivel is összevetették a kapott válaszokat.

A kérdőív első blokkja a válaszadó szociológiai hátterét térképezi fel. A kitöltők személyes jellemzői közül a nemre, életkorra, lakóhelyre, legmagasabb iskolai végzettségre voltak kíváncsiak a kutatók. Ebben a kérdésblokkban a feltett kérdésekre kapott válaszokat összevetik a TÁRKI 2005-ös kutatásával, illetve a Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság vizsgálatával, így a kapott válaszokat a társadalmi viszonyok közé helyezik el. A válaszadók 71,5 %-a nő, nagyrészt az 1990-es évek végén születtek, és a kitöltési hajlandóság csökkenése vehető észre az életkor növekedésével. Az elemzés szerint ezek az értékek nem meglepőek, mert az online kérdőívek kitöltésében nagyobb arányban vesznek részt a nők, illetve a fiatalabb korosztály képviselői. A válaszadók lakóhely szerint pedig elsősorban nagyvárosban (41,3 %) és városban (35,5 %), földrajzilag pedig elsősorban Magyarországon, azon belül is a Dél-Dunántúlon (24,1 %), és Budapest–Közép Magyarország térségében (22,6%)

élnék. Iskolai végzettségük szerint legnagyobb arányban 46,3 % felsőfokú oklevéllel, 43,4 %-ban pedig érettségivel rendelkeznek. Ebből következik, hogy a szerzők azon célja, hogy a felsőoktatásban tanulók és már a munkaerőpiacon elhelyezkedett felsőfokú végzettséggel rendelkezők töltsék ki a kérdőívet, teljesült. Fontos megállapítani, hogy a válaszadók szociológiai jellemzői nem egyeznek Magyarország társadalmának szociológiai jellemzőivel, így a kutatás nem lehet reprezentatív jellegű. Ezt támasztja alá a hallgatói jogviszonyra vonatkozó kérdésblokk is, hiszen míg a társadalom 3%-a felsőoktatási intézmény hallgatója, addig a kitöltők között nagy többségben ez a réteg jelenik meg.

Az információs komponenseinek elemzése végigvonul az egész kérdőíven, illetve az elemzés során is figyelembe veszik ezeket a szerzők. Találkozunk olyan kérdésblokkal, melyben az információszerzés módjára kérdeznek rá, és megjelennek az információk értékelésére, alkalmazására, beépítésére, sőt az információk etikus kezelésére vonatkozó kérdések is. De közvetlen kérdés is vonatkozik az információs műveltség megszerzésére: „3.3 Felsőfokú tanulmányai során volt-e / van-e olyan kurzus, amelynek célja az információs kompetenciák fejlesztése?” A felsőoktatásban részt vevőtől vagy már felsőfokú képesítéssel rendelkezőtől jobban elvárjuk, hogy az információkat megfelelő módon kezelje. Sajnálatos módon azonban a válaszadóknak csak 53,6 %-a végzett ilyen jellegű kurzust tanulmányai során. A szerzők itt hangot is adnak azon aggályuknak, hogy ez problémás lehet, mert egy magas szintű képzés során a szakmai ismeretek mellett a kompetenciák fejlesztésének is alapvetőnek kellene lennie, főleg az információs műveltségének, hiszen ennek a kompetenciának a hiánya, gyengesége a későbbiekben, a munkaerőpiacon való elhelyezkedés során hátrányt jelenthet a hallgatóknak.

A kutatás szempontjából érdekes, hogy míg a kitöltők csupán 1/3-a hallgató, addig a válaszadók 53,5 %-a igennel felelt a „Dolgozik Ön jelenleg?” kérdésre, s közülük is többségben vannak azok, akik nappali tagozaton végzik tanulmányaikat. Az ő számukra különösen fontos a megfelelő információs műveltség megléte, hiszen az élet több területén, a magánélet és tanulmányaik mellett a munka világából érkező információkat is megfelelően értékelniük, szelektálniuk kell.

Az információszerzéssel kapcsolatos kérdések előtt azonban még a kitöltők szabadidővel való rendelkezése is górcső alá került, ami azért is fontos, hogy megjelenik a kérdőívben, mert leképezi azt, hogy milyen irányból, milyen eszközökön keresztül jutnak információhoz (számítógép, internet, könyvek), milyen típusú információk kezeléséhez szükséges számukra az információs műveltség mint kompetencia. A kapott válaszokból egyértelműen kitűnik az IKT-eszközökkel való magas fokú ellátottság, a válaszadók nagy része nemcsak egy, hanem több eszközzel is rendelkezik, elsősorban lappal és okostelefonnal. Ennél azonban még érdekesebb, hogy a különböző szabadidős tevékenységek közül egyértelműen a számítógép- és az ahhoz szervesen hozzátartozó internethasználat emelkedik ki. Ezek mellett a „tradicionálisabb” informálódás, mint újság- és könyvolvasás jelentősen elmarad. A hagyományos informálódás – olvasás, újságolvasás – sokkal biztonságosabb abból a szempontból, hogy az anyagok lektorálási folyamaton estek át, az interneten

megtalálható dokumentumoknál ez – sok esetben – hiányzik. A válaszadók nagy része nem rendelkezik 500 kötetet meghaladó gyűjteménnyel, azonban több mint háromnegyedük viszonylag gyakran, minimum havi egy alkalommal használja azt, elsősorban a tanulmányaikhoz, kutatásukhoz kapcsolódó információk szerzésére.

1. Az információs igények pontos meghatározása

Az utóbbi évtizedben az információs eszközök egyre nagyobb mértékű elterjedésével a hangsúly a hagyományos papíralapú információforrásokról egyértelműen az elektronikus információforrásokra tevődött át. Elsődleges fontosságúvá vált az információhoz való, szinte azonnali hozzáférés. A kérdőívet kitöltők a könyvtárat a leglassúbb információforrásként jellemezték. A könyvtáraknak tehát át kell gondolniuk munkájukat, a megváltozott információs igények mentén szerepet kell vállalniuk a köznapi információhoz való hozzáférés segítésében is.

Mivel szinte percenként keresnek az emberek információt, úgy percenként kényszerülnek arra, hogy döntéseket hozzanak: melyik információt használják fel, melyik információforrást fogadják el, melyik weboldal tartalmában bíznak meg 100%-osan. Ezért az oktatásban nagyobb hangsúlyt kellene fektetni az ezekhez kapcsolódó készségek fejlesztésére, és a közkönyvtáraknak is ki kell venniük a részüket a felhasználók képzésében.

2. A szükséges információk hatékony és eredményes megszerzése

A kérdéskörrel a kötet következő fejezetei foglalkoznak: 6. Az információszerzés módja, 7. Keresési metódusok az interneten, 8. Könyvtárak, adatbázisok. Az elvégzett elemzések közül néhány téma: Milyen szerepe van egy hallgató vagy frissen végzett diplomás életében az információszerzésnek? Mennyire különül el a köznapi, munkához kapcsolódó információ beszerzése, és hogyan kapcsolódik ehhez a tudás bővítéséhez kapcsolódó információszerzés? Olyan fontos kérdéseket boncolgattak, mint hogy milyen időráfordítással kell számolni például egy évközi feladat megírásához szükséges információ beszerzése során; milyen költségű információkat szereznek be a kitöltők; milyen eszközöket használnak, hol interneteznek?

Rendkívül pozitív, hogy a használók képesek elkülönítve kezelni a köznapi és a munkához szükséges információk kezelését. A köznapi információk esetében a barátok, ismerősök az elsődleges források, a munka esetén azonban vezető szerepet tölt be a könyvtár. Az információkeresés a legtöbb esetben ad hoc módon történik, és az önképzés alapján a kevésbé tudatos használat jelenik meg a felhasználóknál.

A válaszadók arra a kérdésre, hogy hol kezdik a keresést, szinte elsöprő többséggel (92%) az általános keresőket választották. A szerzők egy egyszerű keresést modelleztek a kérdőívben: „*Melyik keresési minta áll Önhöz a legközelebb, ha arra kíváncsi, hogy pl. ki írta a Kőszívű ember fiait?*” A válaszlehetőségek között szerepelt az optimális (*Kőszívű ember fiai + szerző*), az eredményre vezető, azonban nagyobb időráfordítást igénylő (*Kőszívű ember fiai*), és a teljesen rossz (*Ki írta a Kőszívű ember fiait?*) Elgondolkodtató a kapott eredmény, a válaszadók csupán 48%-a keresne optimális módon. Ez különösen amiatt rossz eredmény, mert a résztvevők

nagy része egyetemista vagy egyetemet végzett, akiknek ennél a példánál sokkal specifikusabb kereséseket kell végrehajtaniuk; ha már itt sem a megfelelő keresőkifejezéseket használják, a bonyolultabb kereséseik eredményessége kétséges lehet. A szerzők pedig próbálják felhívni a figyelmet arra, hogy ezek a rossz eredmények egy magasan kvalifikált csoport esetén születtek. Azonban mindenképpen pozitívum, és egyben meghatározza, milyen irányban szükségesek fejlesztések, hogy azok közül, akik felsőfokú tanulmányaik során részt vettek az információs kompetenciák fejlesztését célú kurzuson, 10%-kal többen választanák az optimális keresőkifejezést.

Az általános keresőket használva is fontos volna tudni, hogyan lehet kihasználni valamennyi keresési lehetőséget. Hiszen például a Google-ban használhatunk operátorokat, amelyek megfelelő használata szakirodalmi adatbázisok esetében rendkívül fontos. Csupán a válaszadók 24% használ operátorokat, bár a szűkítési lehetőségeket, speciális beállításokat többen ismerik. Ez nem a használók hibája, ezen funkciók használatát meg kell tanulni, a felsőoktatásba, és a képzés más szintjeire is be kell emelni ezen tudáselemek oktatását.

Egy felsőoktatásban részt vevő hallgató számára elengedhetetlen a könyvtár magas szintű használata. Egyértelműen látszik az információs készségeket fejlesztő képzések hasznossága, mert az abban részt vevők 10%-kal nagyobb arányban aktív könyvtárhasználók. A kutatók jelzik, hogy ha a közoktatás terén jobban előtérbe kerülne az ilyen típusú oktatás, akkor a felsőoktatás területén az ilyen kurzusok még inkább specifikáltabbá válhatnának, és ezáltal az információs műveltség fejlesztése is nagyobb léptéket vehetne.

A könyvtárban végzett keresés során alapvetőnek kellene lennie az intenzív katalógushasználatnak. Az, hogy a válaszadók közül csupán 613-an használják a könyvtárak online katalógusát (szemben az 1968 nem használóval) aggodalomra adhat okot. Ha e mellé állítjuk azokat az adatokat, hogy a válaszadók csupán 27%-a ismer, és még kevesebb, csupán 23%-uk használ szakirodalmi adatbázisokat, még fontosabbá válik a már sokszor hangsúlyozott megállapítás, hogy nagyobb hangsúlyt kell fektetni az ez irányú kompetenciák oktatására, a meglévő kompetenciák kibővítésére.

A fejezet felhívja a figyelmet arra is, hogy ugyan a hallgatók szívesen használják a könyvtárat (elsősorban tanulási helyszínként), azonban a könyvtár szerepet vállalhatna a közhasznú, köznapi információk elérésében, megosztásában is, ezáltal növelhetné népszerűségét, jobban be tudna épülni a használók mindennapjaiba, és nem utolsósorban, ez a könyvtár presztízsének növelésében is szerepet játszhatna.

3. Az információk és az információs források kritikus értékelése

Az információkeresés során kulskérdés, hogy hova fordulunk elsődlegesen információért, melyek azok a források, melyeket megbízhatónak, hitelesnek ítélünk. Talán ez az egyik legfontosabb eleme az információs műveltségnek, hiszen a hatalmas információbőségben a ránk zúduló információból ki kell tudnunk szűrni a megfelelőt, meg kell határoznunk, mely forrásokból kaphatunk hiteles információt.

A szerzők a 9. fejezetben (Az információs források hitelességének megítélése és használatuk gyakorisága) az információs források értékelésének elemzését tűzték ki célul. Ez a fejezet két részre tagolódik; az első részben azt vizsgálták, milyen elemzési szempontok alapján választanak információforrást a kitöltők.

A felhasználók sajnos a legtöbb esetben mechanikus ellenőrzéseket hajtanak végre, melyek alapján nem tudják pontosan meghatározni a források hitelességét, emellett pedig gyakran csak 1-2 szempontot vesznek figyelembe. A szerzők felvetik azt a kérdést is, hogy egy még tanulmányait végző hallgató rendelkezik-e akkora tapasztalattal, hogy az irodalomjegyzékben szereplő hivatkozások értékelését megfelelően tudja elvégezni?

A kötet szerzői azt is hangsúlyozzák, hogy a mechanikus keresési metódusok mellett fontos lenne az oktatásba beépíteni a szakspecifikus keresési metódusok elsajátítását is. Arra kérték a kitöltőket, értékeljék 1-től 5-ig terjedő skálán, mely forrásokat mennyire találnak megbízhatónak, majd pedig arra is kíváncsiak voltak, hogy ezzel összhangban van-e az, hogy milyen gyakorisággal használják az adott forrást. A könyvtári adatbázisok a hitelesség szempontjából a legjobb eredménnyel szerepeltek, azonban a használati gyakoriság sajnos jelentősen alulmúlja ezt. Ugyanez igaz sajnos a másik véglet esetében is. A Google által közvetített információkat jelölték a kitöltők a legkevésbé hitelesnek, azonban a használat során kiemelkedően magas értékkel jelennek meg ezek. A szerzők rendkívül aggályosnak tartják ezt az eredményt, főleg úgy, hogy a korábbi kérdésekből kiderült, hogy az internetes keresések során sem használják ki a válaszadók a szűkítési lehetőségeket, kevesen tudnak differenciáltan keresni. Csak két forrás esetében találunk összhangot a hitelesség és a használati gyakoriság tekintetében, ezek pedig a nyomtatott könyvek és az elektronikus folyóiratok.

Az információs műveltség definíciójának **4. A kiválasztott információk beépítése a már meglévő tudásba;** és az **5., Az információk hatékony alkalmazása a meghatározott célok érdekében** pontjához a kötet 10. fejezete, a **Hallgatói blokk** kapcsolódik.

A hallgatók esetén az információszerzés célja elsősorban egy évfolyamdolgozat vagy szakdolgozat megírásához szükséges információforrások összegyűjtése, azok használata, vagy akár a vizsgákra való felkészülés lehet. A vizsgákra való felkészülés során kiugró használati értékkel jelennek meg az órai segédanyagok (pl. ppt), a saját órai jegyzetek, illetve a kurzushoz készített tankönyv. Összefüggés figyelhető meg az IKT-eszközökkel való ellátottság és az e-források használata között: nagyobb arányban használják ezeket a forrásokat azok, akik rendelkeznek PC-vel, laptoppal, tablettel, és minél inkább csökken ezen eszközök birtoklása, annál inkább csökken a források használata is. A másik fontos megállapítás, hogy ugyan csak a kitöltők kis százaléka használja gyakran a folyóiratcikkeket, szakkönyveket vizsgára való felkészülésnél, azonban kimutatható különbségeket észleltek az információs műveltség fejlesztését célzó kurzuson részt vett hallgatók esetében. Az ő esetükben a felhasznált források száma is magasabb, valamint az információszerzésre is több időt fordítanak.

6. Az információhasználat szociokulturális, gazdasági és jogi környezetének ismerete, jogszerű, valamint etikus információgyűjtés és -használat pont elemzését a kötet 11. fejezete képviseli.

Rendkívül sokat elmond egy korszak ismeretéről az, ha tisztában vagyunk az azt alapvetően meghatározó fogalmakkal. A könyv 12. fejezetében a szerzők azt elemezték, hogy a kérdőív kitöltői mennyire ismerik, és mennyire pontosan tudnak definiálni három, napjainkban alapvető fogalmait: a plágiumot, az információs műveltséget és a digitális írástudást.

A plágium fogalmát a válaszadók nagy többsége ismeri, azonban a válaszok sok esetben nem pontosak, felületesek, sok esetben internetes forrást használtak a válaszadáshoz. Elsősorban a más munkájának sajátként való felhasználása, illetve a lopás jelenik meg a válaszokban, a hivatkozási szabályok megsértését sokszor nem tartják plágiumnak. Aggodalomra ad okot az, hogy a hallgatók nem tudják pontosan definiálni a fogalmat, és valójában sokszor rossz fogalomismerettel rendelkeznek.

Az információs műveltség fogalma ugyan napjainkra már elterjedt, azonban sokan sokféleképpen definiálják. A szerzők hipotézise, mely szerint ez a kérdőívben sem lesz másképp, igazolódott is. A válaszadók 2/3-a – akik jellemzően felsőfokú végzettséggel rendelkeznek vagy ez irányú tanulmányaikat végzik éppen – saját bevallásuk szerint nem ismerik ezt a fogalmat. A fogalmat helyesen definiálni csak 13%-nak sikerült. Általánosságban elmondható, hogy sokszor csak az információs műveltség egy részére, elsősorban az információ megtalálásának képességére koncentráltak a kitöltők, az információ értékelése, pl. háttérbe szorul, illetve többször előfordul a fogalom digitális írástudással, illetve az általános műveltséggel való összekeverése is.

Sajnos a digitális írástudás fogalmát sem ismerik kellőképpen a kitöltők. A válaszadók 1/3-a nyilatkozott a fogalom ismeretéről, azonban egy részük (6%) csak kimásolta a Wikipédia szócikk tartalmát a fogalommagyarázathoz. Az előző két fogalomtól eltérően itt azonban, aki ismerni vélte a fogalmat, nagyobb arányban ismerte ténylegesen is.

Az egész életen át tartó tanuláshoz nem elegendő a ma információs eszközeinek kezelése, technikai ismerete. A hatékony és eredményes információszerzéshez hozzátartozik az információk értékelése és helyes használata is. A kötet szerzői felhívják a figyelmet e tekintetben, milyen fontos feladatok állnak a közoktatás, felsőoktatás és nem utolsósorban a könyvtárak előtt. Nem szabad elhanyagolnunk az információs készségek fejlesztését célzó kurzusok beillesztését az oktatás minden szintjébe. A szerzők kiemelik, hogy a felsőoktatásban részt vevők és a diplomások, tehát egy szűkebb társadalmi csoport információs műveltségének állapotfelmérése készült el, az előrelépéshez szükség lenne további kutatásokra is.

